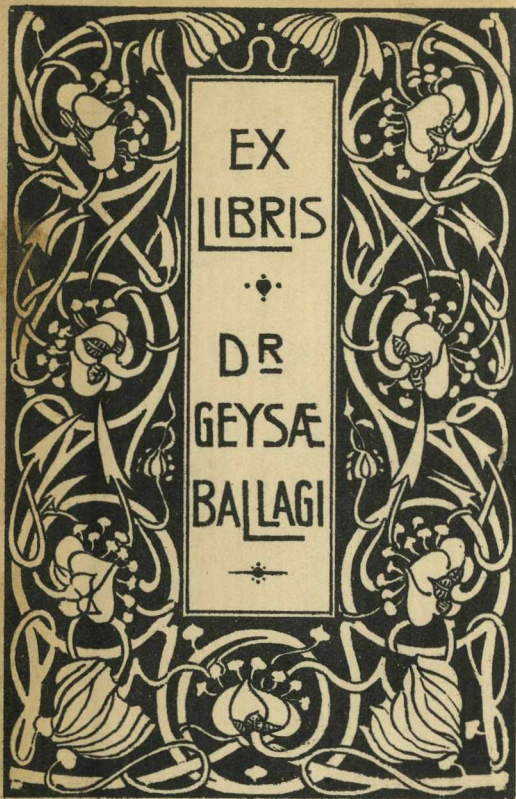

Bradley 102

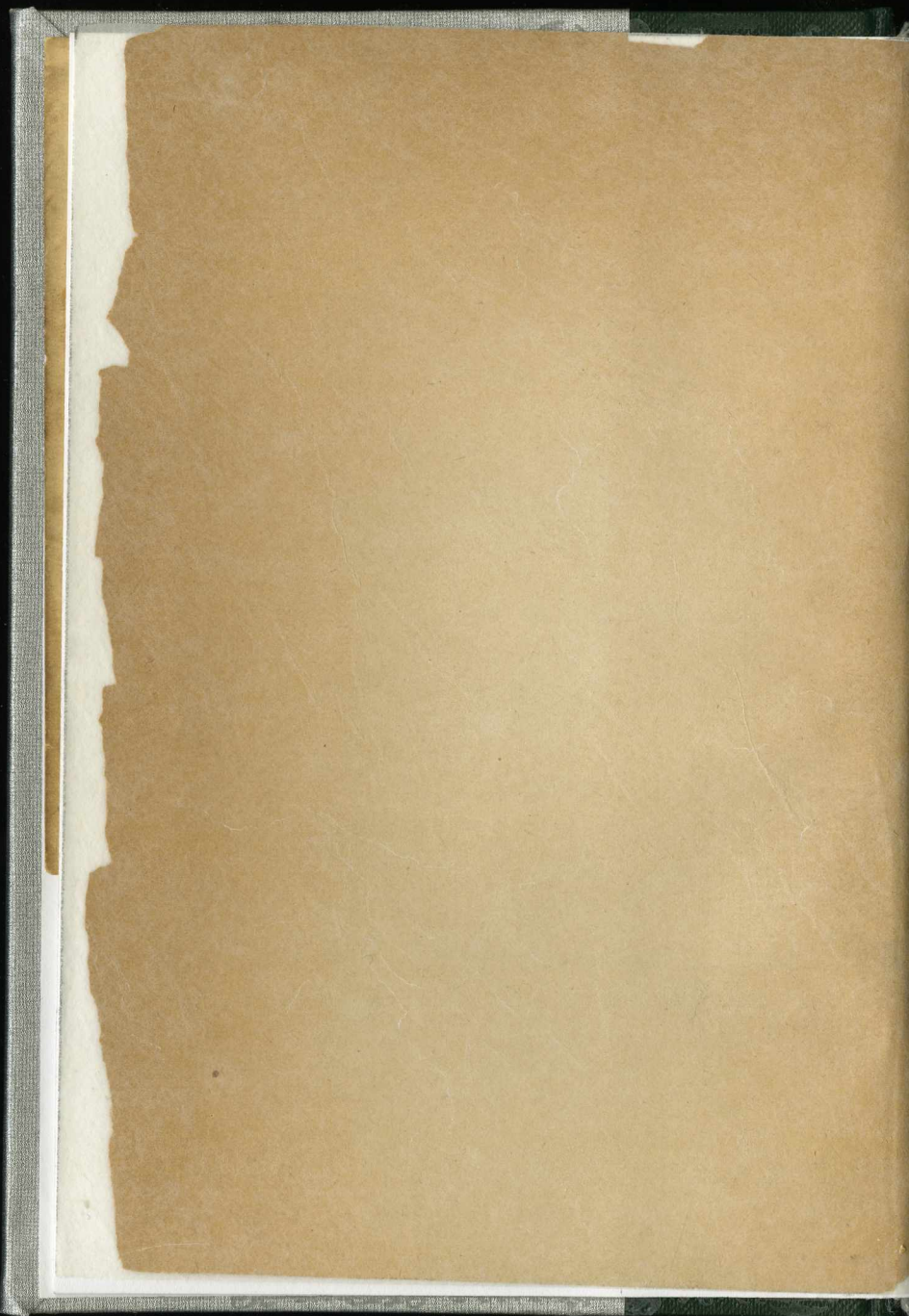

2012

- 1) 001 0006 935169
- 2) 001 0006 935176
- 3) 001 0006 935183
- 4) 001 0006 935190
- 5) 001 0006 935206
- 6) 001 0006 935213
- 7) 001 0006 935220
- 8) 001 0006 935237
- 9) 001 0006 935244
- 10) 001 0006 935251

793-802

1. Garibaldi sörvid életképe. Kossányi László, 1862.
2. Critique über die 1. kais. kön. priv. Donau-Dampfschiffahrts-Gesellschaft von Horváth. 1862.
3. Felvilágosító értekezés a magyar néphez. 1869.
4. Kísérlet a katholicus egyház autonóm-szervezet kérdéésének megoldására. Zoványi Miklós, 1871.
5. 1869-1872. önszorgalmi végzés. Tránka Imre, 1872.
6. Dr. Páchy Illáné és Hájós János becsületes becsülete. 1875.
7. A vasárnapi munkaszünet. Dr. Kemény Pál nyomán Bath László.
8. A munkámorgalom alapjai. Dr. Jacoby János nyomán Külföldi Ukkor.
9. A jelenkori socializmusról. Eisenstädter Lukács, 1878.
10. A munka történelméről sörvid világra. Dr. Szaranda Antonina, 1888.

No 125

291

102
202

GARIBALDI
RÖVID ÉLETRAJZA

ÉS

KATONÁS VISZONYAI

Híven talált archívjével.

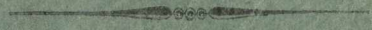
KIADJA

KOTSÁNYI LÁSZLÓ.

102.

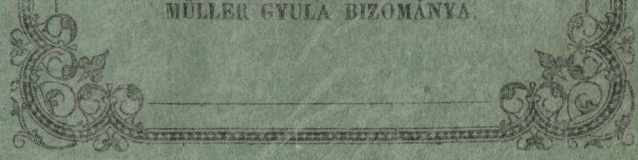
Négy képpel.

7.

PEST, 1862.

MÜLLER GYULA BIZOMÁNYA.

DE BALAGI CEZA

Garibaldi József

Magyarországi Képek. 1861

Kiadja Kotsanyi László, a kiadó tulajdonosa

GARIBALDI JOZSEF:
a világ szabadság hőse

GARIBALDI
RÖVID ÉLETRAJZA

ÉS

KATONÁS ÉLETVISZONYAI

HÍVEN TALÁLT ARCKÉPÉVEL.

KIADJA

KOTSÁNYI BÁSZTÓ.

PEST, 1862.

MÜLLER GYULA BIZOMÁNYA.

REVUE DE LA

ROYAUME DE HONGRIE

1881

REVUE DE LA

ROYAUME DE HONGRIE

1

DE BALLAGI GÉZA

1881. 1882.

MURRAY GYULA BROMANNYAI

DE BALLAGI GÉZA.

Garibaldi törzstisztikara.

jelen korszakban a világtörténet egy névvel fog gazdagodni, mert annak lelkét, ki azon névvel bir, semmi veszély sem volt képes megtörni, ki anyyiszor hidegvérüleg nézett a halál szemébe. —

A történetnek kell a jellemeket a lelki erővel az utódoknak felmutatni, hogy tanuljanak az őstől — s azok példái lelkesedéssel ösztönözzék ezeket. —

Az, ki Olaszthonban legnagyobb népszerűséggel bir, Garibaldi, ki föltett céljától el nem áll, ki a forradalmat árasztani törekszik mindenfelé, s a nápolyi trón s a pápa buktával egész Olaszthont Viktor Emanuel szárd-király kormánya alatt egyesíteni törekszik. —

Garibaldi József született Nizzában 1807-ik évi julius hó 22-én, azon szobában, a hol a híres francia tábornok Massena a világra jött. Mély tisztelet- s gyengédséggel emlékezik szüleiről, atyjáról Garibaldi Domonkosról, és anyjáról Ragiundo Rózáról, kiben ő a nők példányképét tisztelte. —

Atyja tengerész lévén, a tengerészetre kívánta őt nevelni, miután nem birt annyi vagyonnal, hogy fiának magasabb nevelést adhatott volna. —

„Atyám, mond Garibaldi, engem se a testgyakorlatra, se vivásra, se lovaglásra nem tanítottatott; a testgyakorlatot az árboczokon tanultam, honnan magamatkötélen eresztgettem le, — a vivást úgy tanultam, hogy fejemet védelmeztem, s ellenségemet szétverni törekedtem, lovagolni pedig, miután a világ legelső lovagjait — a „Gauchusokat“ értem — vettem mintául.“

Ellenben Garibaldi oly vakmerő uszó volt, hogy semmi folyó sem volt neki oly széles, melyet keresztül ne úszott volna, — a tengerben pedig mint valamely vízi állat, oly otthonosnak érezte magát.

„Fiatalkoromnak első éveit, ugymond ő, mit a legtöbb gyermek, sirás és nevetés között töltöttem el, a játékban több gyönyört találtam, mint a tanulásban, azon áldozatokból miket szüleim érettem hoztak, nem húztam oly nagy hasznót mint kötelességem lett volna. Rendkívüli misem történt velem gyer-

mekkoromban, istentől s anyámtól jó szívet nyertem, s annak sugallatait mindig örömmel követtem. A kicsinyek, gyöngék és szenvedők iránt mindig részvétet éreztem, ezen részvét egészen az állatokig kiterjedt. Sőt jobban mondva, ezeknél vette kezdetét. Egykor oly szerencsétlen voltam, hogy egy tücsöknek lábát kiszakitottam, ez nekem sok könnyet okozott.“ A kalandos élet iránti hajlam korán fejlődött ki keblében, az iskolai kényszer- s folytonos ülésben elfáradván, egy napon három kortársával elhatázzák — Genuába szökni; a mint magukban föltekvék, végre is hajták; — egy halászhajót szereztek, s útjokat Levante felé vették, alig értek Monaco magaslatához, midőn egy korzárhajó, a melyet atyja utánok küldött, őket elfogta, s visszahozta. Egy pap, ki reájok figyelt, árulta el őket — mint később megtudták; „azért, mond Garibaldi: innen származik azon csekély rokonszenv, s a boszú, melyet minden pap iránt érezek.“

Első nevelésének bevégezte után Odeszába vitorlázott, utóbb Romába ment, hisz Róma neki Olaszhon volt, az olasz egység szent symboluma. -- „Előttem, ugymond

ő, ki a régieknek oly nagy tiszte-
lője vagyok, Róma a világ főváro-
sa volt, melynek tiszteletre méltó
romjai az elmúlt nagyságok em-
lékeit oly élénken fölelevenítik.
Teljes lelkemből szerettem e vá-
rost, és pedig nemcsak nagyságá-
nak büszke harczaiban, hanem a
legkisebb eseményekben is, miket
mint drága kincseket őriztem em-
lékezetemben.“

Marseillebe mentekor beavattatott a nem-
zeti párt terveibe; — Mazzinit itt ismerte
meg először; egészen át volt annak jelenlé-
te által varázsolva; — ki Olaszhon ügyeért
zászlót emelni törekedett, — az ügy vezetésé-
vel Mazzini akarata ellenére Ro varino volt
megbizva; de az szerencsétlenül végződött.
Garibaldi Eurycide fedélzetén mint első
osztályú matróz államszolgálatban volt; — itt
kellett neki a forradalom számára proselitákat
szerezni, ha a felkelés sikerülni fog; — a fre-
gátot elfoglalni, s a köztársaságiak rendelke-
zése alá helyezni. „Én azonban, mond Ga-
ribaldi, nem akartam magamat azon
buzgalomban, mely engem átme-
legített azon szerepre adni; de hal-

lottam, hogy Genuában mozgalom készül kitörni, és hogy annak folytán, a sarzana-téren fekvő csendőrök laktanyáját szándékosnak elfoglalni. Én tehát társaimra bízom a hajószerek elfoglalását, s azon órában, melyben a mozgalomnak ki kellett törni, egy csónakon Genuában termettem, — a honnan a kitüzött térre siettem.“

„Itt majd egy óráig várakoztam; — a nélkül hogy valami összecsoportulás történt volna, nemsokára értesültem, hogy a csiny meghiusult, s a köztársaságiaknak menekülni kell, hozzátették még azt is, hogy befogatások fognak történni. Miután a piemonti tengerészetenél csak azért vállaltam szolgálatot, hogy ott a készülöben lévő köztársasági mozgalmat támogassam, szükségtelenek tartottam az Eurycide hajóra visszatérni — én is hasonlóan szökésre gondoltam.“

„Azon perczen, midőn ily gondolatokkal foglalkoztam, azon tért, melyen a laktanya elfoglalása szándékoltatott, katonák fogták körül, hihetőleg a köztársaságiak terve elárultatott. Én beláttam, hogy nincs vesz-

ni. Én is kértem valamit enni, miután tegnap estétől fogva semmit sem ettem. A vendéglős az asztalhoz hitt, hogy vele s nejevel vacsoráljak. Ezt én elfogadtam. Az étel s bor igen jó volt; — a tűz fölmelegített. Vidám hangulatban valék, mint szokott az ember vész után, midőn már nincs mitől félnie. — A vendéglős jó étvágyamhoz s áldott kedélyemhez szerencsét kívánt, én válaszoltam, hogy ebben mi csodálnivaló sincs, miután 24 órától fogva mitsem ettem. Vidámságom még egyszerűbb, miután hazámban a haláltól, Frankhonban a fogság elől menekültem meg. Miután ily nyiltan beszéltem, a többit sem titkolhattam el. „A vendéglős és neje oly bizalmat ébresztettek bennem, hogy én nekik mindent elbeszéltem.“ —

„Bámulattal vettem észre, hogy előadásomra a vendéglős vonásai elsötétültek. No, mi lelte önt, kérdém?“

„Most tett vallomása után, kötelességem önt elfogni.“

„Én nevettem, mintha szavait tréfának venném. A vendéglős egyedül volt, egytől tehát nem volt mit félnem. Jól van, fogjon el engem, válaszolék; de elég idő évés után is, én még éhezem, engedje estelimet

elköltenem. Én ettem a nélkül, hogy valami nyugtalanságot árultam volna el, de nem sokára észre vettem, hogy ha a vendéglősnek segélyre volna szüksége, az nem fog hiányozni.“

„Vendéglője a falusi fiatalság gyűlhelye volt; — minden este ide jöttek inni, dohányozni, híreket hallani, politikáról vitatkozni. — A rendes társaság lassan összegyűlt, voltak már tizen, kártyáztak, ittak s énekeltek. A vendéglős nem említé többé elfogatásomat; de azért folytonosan szemmeltartott. Az igaz, nem volt nálam semmi pogyász, öltözetemről sem lehetett látni, hogy fizetni bírnék; de néhány tallér volt zsebemben, azokat csörgettem, ezen csörgés a vendéglőst némileg megnyugtatta.“

„A perczre vártam, midőn egy ifjú énekét bevégezte, én poharat emeltem, s felugrottam, kiáltván, hogy most rajtam van a sor — rákezdtém Beranger énekét: „le Dieu des bonnes gens“. Ha énekes-pályát választottam volna, e percz megállapította volna jövőmet, tenor hangom volt, melyet ha kiképezek, elég terjedelmessé válhatott volna. Beranger versei, a költő népszerűsége, előadásom modora a hallgatókat elragadta. Két,

három helyet kellett ismételnem, végre nyakamba borultak s kiálták, éljen Beranger, éljen Frankhon, éljen Olaszország.“

„Ily eredmény után az elfogásról többé szó sem lehetett, arról a vendéglős egy szót sem szóllott többé, így én ma sem tudom, hogy ő komolyan beszélt-e vagy csak tréfált. Az egész éjet dalolva, játszva s poharazva töltöttük. Hajnalban az egész vig társaság elkisérti ajánlkozott, ezt én elfogadtam s mi, mintegy hat miglie távolságra váltunk el egymástól. Szegény Beranger már elhunyt, s nem tudja, mily kedves szolgálatot tett nekem!“

Garibaldi szerencsésen Marseilleba érkezett, egyéb nem lepte itt őt meg, mint midőn az ujságban saját nevét olvasta, mint ő tréfásan mondja: „először ért az a szerencse, hogy nevem nyomtatva megjelent.“ Károly Albert vérbírósa őt halálra ítélte; — így nem volt neki tanácsos sokáig Frankhonban tartózkodni. Tunisba hajózott, honnan, — miután itt alkalmazást nem nyert, P a n e név alatt M a r s e i l l b a visszatért, itt irtóztatóan pusztított a döghalál; — a kórházakban nem kaptak elegendő betegápolót; — Garibaldi elfogadta ez állomást, s 14 napot töltött itt mint betegápo-

ló, hidegvérrel állt ezen betegség rémképei között, utóbb az megszűnt. Nemsokára kalandos életének alkalom kínálkozott — vágyait betölthetni, le Naulonnier gálya kapitánya őt mint másod matrózt Rio Janeiróba vitte. Ezen út egy nem képzelt élvezetet nyújtott neki: — miután a teremtés új csodáit tárta fel előtte, melyek az ő gyengéd s fogékony kebelét bámulattal tölték el. Ézért több baráti azt mondták róla, hogy költőnek született. „Ha az ember, mond Garibaldi, csak akkor költő, ha Iliadest, vagy az isteni játékot, Lamartine elméleteit, vagy Hugo Viktor keletjeit (Orientalen) írja, akkor nem vagyok költő; — de ha költő az, ki az ég azurján, — vagy a tenger mélyében a tenger alatti tenyészet fürkészetében órákat tölt el; ha az költő, ki Rio Janeiro, Nápoly, vagy Konstantinápoly láttára lelkesedésbe jő; ha az költő, kit gyermeki gyöngédsége, az ifjukur szerelem- emlékeinek golyózapor közepett is félelem nélkül, bár ezen merénye feje vagy karja elszakításával végződhet, átengedni képes: akkor költő vagyok.“

„Én — mond tovább, emlékszem, midőn egy napon, Austria elleni harcban egészen ki

voltam merülve, mert két éjjel szememet sem húnnytam be, s két napig a lóról le sem szállottam; midőn Urban tábornok s 12000 embere mellett 40 gyalog, 40 lovas s 1000 jól fel-fegyverzett emberemmel egy gyalogúton haladtunk, mialatt az Orfano-hegy másik felén Türr ezredes öt vagy hat ezer emberrel előnyomult — minden fáradságot s veszélyt elfeledtem, midőn mellettem a csalogány csodaszép éneket zengett. Pompás holdvilágos éj volt. Midőn ifjúkorom kis barátját ezüst-hangjával dalolni hallottam, úgy éreztem, mintha a jóltevő s enyhítő harmat hullana reám. Környezetem azt hitte, hogy az utat nem tudom, vagy talán az ágyu távolról zúgására figyelek, vagy a lovak patkóinak dobogását hallgatom. Oh nem, a csalogány énekére figyeltem, melyet tiz évtől fogva nem hallottam, el voltam ragadtatva, környezetem kiáltásai „Tábornok, az ellenség itt van“, nem voltak képesek merengésemből felriasztani, s csak akkor tértem magamhoz, midőn az ellenség ágyugolyóival értesített, hogy itt van, és így engem ezen éjjeli gyönyörtől megfosztott.“ —

Rio Janeiróban Garibaldi szerencsés volt

Rosettiban barátot találni, kit ő testvérének s elválhatlannak nevezett. — Ezzel együtt — időtöltésül egy kis kereskedést nyitott, de mindketten csakhamar meggyőződtek, hogy nem kereskedőknek születtek.

A véletlen a Rio-Grande köztársasági elnök titoknokával hozta őket össze, az elnök akkor a Brasilia elleni háborúban volt, mindketten elhatározták, hogy Rio-Grandéban a köztársaságiak érdekében harcolni fognak. Miután ők kevés emberrel az ellenségi Goelettét (hajó) elfoglalták, Garibaldi ennek parancsnoka lett, majd Maldonado-ban — Urugnay köztársaságban horgonyt vetettek, — de nyolcz nap mulva innen távoznok kellett, mert Oribe a montevideo-i köztársaság elnöke a maldonadoi elnöknek hősi elfogatását rendelte, s parancs által meghagyta a Goelettet is elfoglalni. Ők a horgonyt felszedték, s nemsokára a Jezus-Mária magaslatot, mely Barancsnál egyenesen San-Gregorio irányában fekszik — elérték. — Két bárka támadta meg a Goelettet, az első lövés az alkormányost Garibaldi legjobb matrózát találta, mindamellett a kis csapat vitézül küzdött, s egy órai harc

után az ellenség jónak látta, tiz emberveszteséggel visszavonulni.

Gualgnayban, hova Garibaldi 19 napi utazás után ért, barátságosan fogadtatott; nevezetesen Entre Riosi Don Pascale Echagues, a tartomány kormányzója bizonyítványát adá jóakarátának, de Garibaldi jókor megtudta, hogy ő csak olyan, mint egy fogoly, miután szabadságának eldöntése a Buenos-Ayresi Dictator Rosastól függ. — A felgyógyultaknak bizonyos időközökben megengedettett a sétalovaglás. Miután Don Echagues elutazása után bizonyos Leonardo Millan lett Gualgnay parancsnoka, elhatározta Garibaldi, helyzetét szökés által megváltoztatni.

„Én, mond Garibaldi, előkészületeket tettem, hogy az első kínálkozó alkalomnál készen legyek. Egy zivataros este egy Biedermann lakába siettem; — kit gyakran meglátogattam; ezuttal közlöttem vele határozatomat, kértem őt egy kalauz- s lóért, melyek segítségével egy Estancia nevü (dél-amerikai hajó) s a Parana balpartján levő, angolnak gondolt hajót elérni hittem. — Itt talállok bizonyosan hajóeszközöket, melyekkel álnév alatt Montevideoba evezhetek. Ő a

kivántakat megszerezte, mi elindultunk, s fél éjjel több mint 45 migliet mentünk.“ —

„Napkeletkor Ibiquihez értünk, egy fél miglie távolságra Paranától. — A kalauz várakozásra szólított fel, míg ő tudakozódni fog. Én beegyeztem; ő engem elhagyott. Én a földre ültem, lovam kantárát egy faágra akasztottam, magam pedig a fa alatt lefeküdtem, — várakoztam így két, három óráig, — de a kalauz nem jött vissza, fölkeltem, elhatározám a nem messze fekvő erdőbei menetelt megkísérteni. — Azon perczben, midőn azt értem, hátam megett lövést hallottam, s azt, midőn a golyó a főbe csapódott. Én megfordultam, egy lovas-osztálytól láttam magam körülvéve, ezen osztály, én és lovam között volt, menekülnöm nem lehetett, — hasztalan lett volna ellenszegülnöm — megadtam magamat.“

Keze s lába megkötöztetett, s Gualgnayba visszavitetett, hol kegyetlen bánásmód várakozott reá. —

„Azzal nem vádoltathatom, mond Garibaldi, hogy magam iránt gyengéd lennék, de megvallom, irtózva gondolok ezen eseményre vissza. — Leonardo Millan eleibe vittem, ez engem felszólított, hogy nevezem

meg mindazokat, a kik szökésemhez segédkezet nyújtottak. Én természetesen kijelenttem, hogy a készüléket magam tettem. Miután meg voltam kötözve, Don Leonardo Millan nem félhetett — hozzám közeledett, s korbácsával megütött, s előbbi felszólítását ismételte, én pedig tagadásomat. — Most parancsolta, hogy a börtönbe vezessenek vissza, s kíséromnek néhány szót súgott fülébe. Ezen szavak azon utasítást foglalták magukban, hogy kinszert (tortura) alkalmazzon. Midőn a kitűzött szobába érteünk, — az örök kezemet erősen hátrakötötték, hüvelyk ujjaimat uj kötéllal szoriták össze, a másik végét egy boltozaton veték keresztül, s engem 4, 5 lábnyira felhúzáván, ott függni hagytak.

„Most Don Leonardo Millan lépett a börtönbe, s engem kérdezett, vajjon vallok-e? én csak szemébe köphettem; ezért megfenyített. —

„Jól van, mondá ő elmentekor — ha neki a börtönörnek tetszik vallomást tennie, akkor híjatok engem, — ha kivallja, ereszszték őt a földre. Ezután távozott.“ —

„Ily helyzetben függtem majd két óráig, testem egész súlya vérző hüvelykujjaimra s vállaimra nehezedett. — Egész testem

égett, mintha tüzes kemenczében lettem volna; minden perczen vizet kértem — őreim emberségesebbek voltak kinzóiinnál, — azt adtak nekem. Az egyedül gyomromba rohanó viz kiszáradt, mintha azt izzó vasra öntötték volna. Az embernek csak akkor lehet fogalma szenvedésemről, ha a középkorban a foglyokon véghezvitt kinzásokat olvassa. Végre két óra múlva szájalomból-e, vagy tán engem holtak képzelvén, — földre eresztettek. Én testem egész hosszában lerogytam, csak holtanyag voltam, érzélem nélkül, csak a mély fájdalmat kivéve, — egy holttest, vagy ahhoz hasonló. Azelőtt közvetlen 54 mígliet kellett a szerencsén földön (Moorgrund) mennem, s meg bilincsel kézzel s lábbal ugyanannyit tennem. Ezen év részében duló (Moskitos) legyek, képeimet, kezeimet annyira összecsipték, hogy az egy nagy daganattá változott. Én két órai iszonyú kint (tortura) állottam ki, s midőn eszméletre tértem, egy gyilkoshöz voltam lánézolva.“ —

„Egy nő gondos apo-lása nélkül — ki az én irgalom-angyalom volt — meg kellett volna halnom. Ő félretett minden félelmet, s a szegény kinzottnak segélyére sietett. Őt

Alleman asszonynak hitták. — Hála és köszönet ezen kegyes jóltévőnek, börtönömben semmi sem hiányzott. Két nap múlva, miután a kormányzó meggyőződött, hogy minden kísérlet engem vallomásra bírni — hasztalan, s hogy inkább kész vagyok meghalni, mint barátaim közül valakit elárulni, engem Bajada-tartomány fővárosába vitetett, — itt két havat töltöttem fogságban, azután a kormányzó tudatta velem, hogy a tartományt szabadon elhagyhatom. Ezen naptól fogva többször harszoltam ellene — de mégsem hallgathatom el azon kötelességet, melylyel nekie tartozom, — és én szeretném, ha hálámat irányában mindazokért bebizonyíthatnám, miket ő érttem, nevezetesen szabadságom megnyerhetéseért tett.“

„Később a szerencse a Gualgnay tartomány összes hadi hatalmát kezembe jönni engedé; és ők legkevésbé sem voltak nyugtalanítva, mind személyök, mind vagyonuk szabadságba helyeztetett. Mi Don Leonardo Millant illeti, őt látni sem akartam, félelemből, hogy jelenléte a kiállott szenvedések visszaemlékezésénél talán engem méltatlan bánásmódra kényszerítene.“ —

Garibaldi szabadságának visszanyerése után Montevideoba ment, mely ekkor sok olasz honfinak menhelye vala, honnan egy havi tartózkodása után — miután száműzetése meg nem szűnt, — Rio-Grandébe ment, hol igen szívesen fogadtatott. — A Rio-Grande-i kormány székhelye Piratinin volt, bár Porto Allegre a Rio-grande-i tartomány fővárosa; de miután az, az ellen hatalmában volt, a kormány székhelyét Piratininbe tette át.

Garibaldi iránt a köztársaság igen előzékenynek mutatkozott, őt két bárka (lancio) fölszerelésével bizta meg, — melyekbe Garibaldi 30 embert helyezett, majd ismét két Sloops csatlakozott hozzá, melyeket Garibaldi — Rio Pardon vezénylett; — a köztársaságiak vezére John Griggs volt, most megkezdették a csatát, s az ellent mintegy 30 hadihajóval s egy gőzössel fogadták, mindamellett a császáriaktól egy igen gazdagon megterhelt hajót foglaltak el, mely zsákmányból Garibaldi embereinek egyenruhát készítettet. A császáriak ovakodtak nehéz hajóikkal a lagona-beli könnyű bárkákkal csatába elegyedni. —

Garibaldinak helyzete igen veszélyes

távolról sem gondolván, hogy az ezredes, a ki ezen vidékről való embereim figyelmét ily fortélylyal kijátszta, az állatokba bizalmat öntsön, s tőlünk 50, 60 lépésre 150 osztrákkal a földön hasaljon.“ —

„Bámultam, midőn hátam mögött lövéseket hallottam, — én visszavonultam, gyalog- s lovasság vágatva jöttek, minden lovas háta mögött egy gyalog volt, a kiknek lovuk nem volt, s a lófarkához fogódzva futottak. Egy ugrással a földél alatt voltam, 60 fegyver állott körülbelül a fegyvertartóknál; én egyet megragadtam, s elsütöttem, így a másodikat, harmadikat oly gyorsan, hogy kénytelen volt az ellenség elhinni, hogy nem magam vagyok, és oly szerencsével, hogy mind a három lövés talált, s három ember földre rogyott.“

„Jött volna a tömeg azon gondolatra, hogy a földélre egy támadást intézzen, akkor egy csapással mindennek vége, s minden el lett volna veszve, de miután a szakács is mellett em volt, s ő szintén tüzelt, s az ezredes, ki hagyta magát játszani, a földeltől mintegy száz lépésre visszavonult, s onnan lövöldöztetett; — ez mentett meg engem.“

„A szakács nem volt jó lövő, s helyzetünkben minden elhibázott lövés nekünk kárunkra volt, most parancsoltam, hogy csak a fegyvereket töltsé, én löni fogok. Én bizonyos voltam, hogy embereim a lövésre mindent el fognak követni, hogy segélyemre jöhessenek, s nem is csalódtam, tizenhárman, a kiknek nevüket ércben szeretném megörökíteni, — egy füstfellegben, mely a fedél s az ellenség pokoli tüzelése között támadt, velem egyesültek. E segély épen jókor érkezett, mert az ellenség a fődél tetejét elfedte, onnan lövöldözött, s égő kanóczokat (Faschine) hányt reánk; — mi vitézül védtük magunkat.“

„Végre, három óra felé Moringue ezredes karján megsebesült, s visszavonult, — sebesültjeit magával vitte, 15 holtat hagyván hátra, részünkről, ezen reggeli 9 órától délutáni három óráig tartó csatában 13 ember közül öt maradt halva, öt sebesült meg, kik közül hárman sebeikben meghaltak, ezen öldöklő csatában se orvosunk, se sebörvosunk nem volt. — A könnyű sebeket, a menynyire lehetett, friss vízzel orvosoltuk; nehéz sebeknél egészen másként voltunk; a sebesült közönségesen önmaga érezte helyzetét, s ha a felgyógyuláshoz reménye nem volt, leg-

jobb barátját hitta elő, végső intézkedését kevés szavakban kijelentette, s puskalövésért könyörgött, a jó barát megvizsgálta a sebesültet, ha azzal egy értelemben volt, megölelte őt utolszor, megszorítá kezét, s a jó barát puska- vagy pisztolylövése végetvetett a fájdalomnak. Ez szomorú volt, talán kegyetlenség, de itt nem volt más eszköz.“ —

A lagunáknak a Los Patos felöli kijárása a császáriak kezében volt, — s a közársaságiak lehetlenségnek tartották, magukat keresztülvágni; de Garibaldi oly emberekkel, kiket ő vezérelt, minden lehetlenséget meg mert kísérteni. Mig Canavaro tábornok szárazon táborozott, Garibaldi csapatjával a tengeren működött, a bárkákat 200 ökörrel 54 miglie távolságra kocsin vitette; hol azokat azután a tengerre eresztette, de a Tramandai tónál Garibaldi összes bárkái elsüllyedtek, 16 embere, mindnyájan olaszok, Garibaldi kísérői — itt találták halálukat, hasztalan iparkodott Garibaldi önélete feláldozásával legkedvesbjeit megmenteni, azok a csalóka hullámokban elmerültek. Garibaldi-nak szerencséjére Santa Catharina tartomány azon része, hol hajótörést szenvedett, — a császáriak ellen — felkelt, s egész

készséggel mind azon eszközöket megszerez-
ték neki, melyek az elmenetelre szükségel-
tettek. Az Itaparica nevű hajó felvette a
még életben maradottakat, kik nemsokára
alkalmat találtak azon győzelemhez járulni,
melyet a köztársaságiak a császáriak fölött
Juliana mellett kivívtak.

Az ember keblébe van teremtve a szere-
lem; a kebel érzelmei érzelmekkel vágnak
összeolvadni, melyek súlyosabb körülmé-
nyekben enyhet és megnyugvást nyújtanak;
hiába törekszünk a szerelem bilincsei elől me-
nekülni — nem lehet; mégis életünknek
legszebb perczei azok, melyek a szerelem
fogságában folytak le, — ha az összeolvadt
két kebel érzelmeinek egymástól valóniok
kell, a bánat s fájó érzelmek marad fenn. —

Garibaldi keblében ezen érzelmek a leg-
nagyobb vésznek közepette tört ki. —
„Én, úgymond ő, soha sem gondol-
tam házasságra, s magamat egészen kép-
telen házastársnak tekintém, leginkább ak-
kor, midőn jellemem függetlenségére s a ka-
jandos élethezi ellenállhatlan vonzalmamra
gondoltam. Lehetlen dolognak tetszett nekem,
hogy egy embernek neje s gyermekei legye-
nek, ki egész életét egy elvnek szentelé

vesztése után mint guerillavezér a szárazon harczolt, minden veszélyben s nélkülözésekben követte őt hű neje, igen nagy segélyére volt, majd mint katona, majd mint segéd.

Gróf Saint Simon birtokához tartozó gyönyörű vidéken 1840-ik év sept. hó 14-én megajándékozta őt a szép Anita egy fiúval, a ki Menotti keresztnevet nyert. A Coritibani csatában, mond Garibaldi, Texeiranáli minden vitézség daczára lovasaink szétverettek, s én egyedül 63 gyalogkatonámmal több mint 500 lovas elleneségtől körülkerittetem. Anita e napon élte meg a csata iszonyú változékonyságait. Ő nem szerette a csatát csak nézni, ő most a lőszer megérkezését sietteté, mert félt, hogy abból a harczosok kifogynak. Tüzelésünkből lehetett következtetni, hogy ha lőszer nem érkezik, könnyen kifogyunk, de célból Anita a csataterhez közeledett, midőn 20 lovas, kiket néhányan közölünk üldözték, a mi sorainkra vetette magát. Mint bátor lovaglónő, egy pompás állaton lovagolván, Anita könnyen menekülhetett volna, de ezen nő keblében hős szív dobogott. A helyett, hogy menekült volna, katonáinkat ellenállásra tüzelte, s magát hirtelen

a császáriaktól bekerítve látta. Egy férfi megadta volna magát, de ő lovát megsarkantyúzta, s egy hatalmas ugrással az ellenség ellen keresztül akart törni. Egy golyó kalapját furta át, haját vitte el a nélkül, hogy koponyáját megsértette volna; talán megszabadul, ha lova alóla ki nem lövetik; most meg kellett magát adnia, s az ellenség ezredéséhez vitetett.

A veszélybeni hasonlíthatlan bátorságához teljesen illő szigorú daczczal állt ezen táborokar előtt, mely e nő vitézségét bámulta. néhány szót mondott, melyekben a legyőzött köztársaságiak iránt táplált utálatát kifejeznie hitte, s szájával is oly hatalmasan küzdött mint a fegyverrel.

Anita engem holtoknak gondolt. Ezen hiedelemben kérte, s megnyerte az engedélyt, hogy holttestemet a csataterő fedett testek között kereshesse. Sokáig bolygott árnyként egyedül a vérrel megöntözött téren, kereste azt, kit itt feltalálni félt, az arczzal földön feküdt holttestemetek megfordította, melyek ruhájok vagy alkatuk szerint neki hozzám hasonlóknak tetszettek. De hjába fürkésztet, én inkább az voltam, a kit később a sors a fájdalomnak őrzött meg; — midőn a halál fé-

lelme kinzött, nem lehetett egy maroknyi földet reá hintoném, vagy gyermekeim anyjának sírjára egy virágszálat ültetni.“

„Midőn Anita némileg meggyőződött, hogy én még élek, csak egyre gondolt, — a szökésre. Majd kínálkozott neki erre az alkalom. A győzelmes ellenség ittasságát használván, a fogságához közel levő házba ment, hol egy nő őt a nélkül, hogy ismerné, befogadta. Az én köpenyem, melyet szabadabb módzoghátás végett eldobtam, az ellenség hatalmába került; ő azt az övévéi, mely sokkal szebb s értékesebb volt, fölcserélte. Az est beállt, Anita az erdőbe rohant, s abban eltűnt.“ —

„Oroszlán-szív kellett, s egy őz gyorsasága ahhoz. Csak az, ki a megmérhetetlen a Sierra de Esquinassot, a száz éves tölgyeivel fedett s a vadállatokkal bővelkedő erdőket látta, képzelheti a veszélyeket, melyeket neki ki kellett állnia, s a nehézségeket, melyekkel küzdenie kellett. Szerencsére nem ismerte Amerika leánya, mi a félelem. Coritibanitól Lagesig husz miglienyi járattal utat kellett fennie; de egyedül, élelem nélkül miként juthatót el oda, azt az isten tudja.“

„Ezen tartományrészt kevés lakói, kiket itt találhatott, a köztársaságbelieknek el-
lenségei voltak, s ahogy vesztességünket
megtudták, fegyvert ragadtak, s különböző
pontokon lesbeállottak, leginkább „Peca-
dasnál“ — Cabecasban t. i. a majd jár-
hatlan részen iszonyú vérfürdő volt mi baj-
társaink között felállítva, de az ő jó csillaga
tevé-e, vagy esodálatra méltó elhatározása,
melylyel ezen veszélyes uton keresztül jött —
az ő tekintetétől futottak a gyilkosok, kik
mint ők maguk mondák, valami magasabb
lénytől hitték magukat üldözötteknek.“

„Valóban esodálatos is volt, ezen hős nőt,
egy tüzes paripán, melyet ő egy házban, a
hol őt barátságosan fogadták — kért, s meg-
nyert, zivataros éjen, kősziklákon keresz-
tül, a villám fényénél s az ég zörgésénél
lovagolni látni. Így volt az a szerencsétlen-
ség éjjelen. A Cauva folyam mentében fel-
állított négy lovas, ezen jelenet megpillan-
tásakor elfutott, s a part bokrai mögé rej-
ték el magukat. E közben Anita a folyó
partjára ért, ezen folyó az esőtől s a hegyi-
vitztől kiáradt, egy folyóvá alakult, mind-
amellettt átkelt ezen, nem egy szép bárkán,
mint néhány nap előtt, hanem uszva, lová-

nak serényébe, melyet hangjával üsztönzött — kapaszkodva. — A hullámok zuhogva csapkodtak, nem kis távolságban, hanem mintegy 500 lépésnyi kiterjedésben. És még is, épen, szerencsésen elérte a túlpártót. Egy csésze kávé, melyet Lagesben ivott, volt az egész, mit a bátor utazónó négy nap alatt evett; míg végre Vaccariában Aran há ezredes hadtestéhez csatlakozott.“

— Anita és én 8 napi elválás után itt jöttünk ismét össze, miután egymást holt-nak képzeltük. Gondolhatni, mily örömet éreznék. De még nagyobb öröm várakozott reám azon napon, melyen Anita a félszigeten, mely a laguna de los Patost bezárja, a mi gyengéden szeretett Menotinkat világra hozta, a csecsemő egy sérülés folytán, mely az anyának a lóróli leugrásából származott, született. És én itt még egyszer ismétlem forró hálamat azon jó emberek iránt, a kik bennünket oly szívesen fogadtak, iránnyukban örökös hálát őriz szívem. A táborban, hol a legszükségesebb tárgyak hiányoztak, és én bizonyosan egy zsebkendőt sem találtam volna, hogy a szegény szülőnek adhassam, — nem állotta volna ki a leg-

végső próbát, a melyben a nő annyi erőt s figyelmet igényel. —

Az 1848-iki februári forradalombeli francia köztársaság elhatározta a Gaetába menekült IX. Pius pápát Romába visszahozni, s az ottan február 9-ki triumviratus czim alatt alkotott köztársaságot, melynek feje Mazzini volt, fegyveres erővel is feloszlatni. Oudinot francia marschal april hó 28 án Civita Vecchia-nál kötött ki. Nápolyban is készültek e czélra, s Nunciante tábornok Valmontenál rontott be a pápai birodalomba. Ez ellen a római nép fellázadt, Garibaldi pedig Tirol határaitól elősietett, s egy 2500 — 5000 menekültből álló hadtestet, olasz-legio nevezet alatt, mint tábornok vezényelt.

A francziák akkor északkelet felé Szent Paolonál Romától hat órai távolságra voltak, s a triumvirátussal diplomatikai közlekedésben állottak. Május hó 4-én az olasz-legio parancsot kapott, magát az indulásra készen tartani. Este 6 órakor megjelent Garibaldi, s éljenekkel fogadtatott. Ő a Villa Borghese-i kertbe vezette hadtestét, s lelkes beszédet intézett hozzájuk, 8 órakor megindult, — de hová, senki sem tudta. A kémek azt hitték, hogy a francziák ellen indul, de

már május 5-én hirtelen Tivoli előtt termett. Rómától 18 miglienyire, a nápolyiak jobb szárnyánál Praenestet elfoglalta, s Valmonteból az 5000 emberből álló fedezetet elkérgette. — Csendes, de hirtelen éji mars után 4. és 5-ki éjen csapatai pihentek. Garibaldi lováról leugrott, hű szerecsenszolgája, a kit ő Amerikából magával hozott, lovát lenyergelte, kardját s ennek tokját keresztbe szúrta a földbe, erre terítette a tábornok köpönyegét, nyergét az alá tette, arra a medvebőrt, s a tábornok, miután a parancsot kiadta, ebbe a sátorfélébe, mely inkább napernyőhöz hasonlított, — befeküdt, s elaludt.

A francziák már april hó 30-án közeledtek Róma felé, de Garibaldi hirtelen megtámadta őket, minden ponton visszaverte; az ellenség vesztesége 20 tiszt-, 600 halott- és sebesült-, s 500 fogolyból állott. Ez és a nápolyiak adtak Garibaldinak okot az előnyomulásra, s csodaképen Garibaldi már május 9-én győzelmi koszorúval vonult Romába. — Később a fővezér Roselli hasonló dicsőségben akart részesülni, s 8000 emberből álló hadtesttel előrenyomult, itt Garibaldi az előcsapatot képezte a nápolyiak ellen; — de Roselli ezen vállalatnál kevés hasznot tett, hová járult még az

is, hogy Garibaldi 1200 emberével az 5000 emberből álló nápolyiakat megtámadta; s ő a főhadtestet segélyre hívta fel, — de Roselli azt üzené, hogy a hadtest még nem evett, s ötöt három óráig a sokkal nagyobb számú ellenel küzdeni hagyta. — Garibaldi később barátaihoz úgy nyilatkozott, hogy a tábornok ezen válaszára, a legmélyebb megvetéssel tekintett. Május hó 24-én Garibaldi csapatával ismét Romába vonult. Az embernek látni kellett, mondá ő, ezen a fáradság s a mindennemű harcban gyakorlott csapatot, hogy arról tökéletes fogalma lehessen. Akkor a csapat sötét-kék zubbonyt „Blousen“ hordott, zöld hajtókával, szürke bő nadrágot, s kalapot fekete strucztojjal; egynek övéből sem hiányzott a tőr. A lovaság öltözeté világos-kék spencerből állott, fehér csuklyás-köpenyből, vörös nadrágból, s görög fővegből. Június 2-án Rómában kihirdették: hogy a francziákkal fegyverszünet kötötték, de még azon este tétette „Oudinot“ közzé, hogy Lesser az ő ügynöke, utasításait túlhágtá s már június hó 4-én a harc kezdetét vette. A franczia tábornok kiáltványában bizván, mely,

hogy hazugság volt, később kitünt, a fővezér Roselli 3-án a szükséges előkészületeket elmulasztotta. Június hó 3-án ágyúdörgés ébresztette föl a rómaikat, a francziák elfoglalták Villa Korsinit egy erős pontot, hiába sietett Garibaldi csapatával, hogy az elvesztett pontokat visszavegye, ő 4000 emberével küzdött 20,000 francia ellen, egész egy álló nap; — 1000 embert, 100 tisztet vesztett holtakban és sebesültekben, de célját nem érhetette el. Garibaldi mindenütt személyesen jelen volt ezen véres csatában, egyedül küzdött az elfoglalt pontokért. Nem önháson, nem becsvágy tétették vele ezen áldozatot, ő ismeri a csata jelentőségét, s nemes nagylelkűséggel áll barátjainak közepette. A tisztek s katonák iránt mindig előzékeny volt, — de a fegyelemben felette szigorú. A bűnösöket kiutasítás s halállal fenyegette.

Garibaldi közép termetű, rövidre nyírott, s már őszbevegyült szakál s hajjal, — kék egyenruhát viselt, — gallérján s hajtókáján láthatni a tábornoki rang jelvényeit, — tekintete barátságos, szemei kékék. — Midőn 1848-ik évben Romában megjelent, öltözete kissé különösnek tetszhetett annak, aki a

mostani európai divatos katonai öltözékhez van szokva. Garibaldi akkor, valamint az összes törzstisztikár, később egész hadteste, vörös zubbonyt, ezen felül rövid amerikai köpenyt viselt, fejét hegyes kalap, melyet fekete strucztooll diszített, — fedte, az alatt fekete haját s napbarnította arcát lehetett látni. Állát vöröses szakál fedte, s ha lovon látta őt az ember, úgy ült azon, mintha reá lett volna teremtvé. Vitézségét már akkor bámulták, úgy lelkes beszédeit, melyekkel harczosait magával a csatába ragadta. —

Roma elesett, a triumviratus — Garibaldi ellenére — hogy a sereggel, hadiszerekkel s kincsekkel jobb helyet válasszon, — a honnét a nápolyi fölkelést elkezdheti — 1. júliusban capitulált; de Garibaldi nem capitulált: Ő a partisaneni csatára tökéletlen, el magát, s bizott Toscana rokonszenvébeit, ő tehát csapatával Trastveréből (Roma keisebb része a Tiberis jobb partján) a Tiberis balpartjára vonult.

Garibaldi itt is bebizonyította vitézségét. Már július 3-án reggeli hét órakor 2500 gyalog- s 400 lovasból álló hadteste Tivoliba vonult. A tábornokot neje is, a kiekkor 28-ik

évében lehetett, kísérte; — e nőben első pillanatra amazont képzelt az ember, öltönye is hasonló volt ahhoz; sötét-zöld színű ruhát s kalabriai kalapot viselt strucztollakkal, lová szürke pej volt, — többnyire fegyver nélkül lehetett őt látni, csak a veszély idejében kötött könnyű kardot derekára.

Midőn Garibaldi Romából kivonult, következő spártai szavakat intézett katonáihoz: a ki engem követni akar, — azt fáradsággal, éhszomjjal, s a csata minden veszélyeivel kínálom meg.

Tivoliban naplemente előtt felállította seregét, s parancsot adott Nápoly felé indulni. 4-én az éj beálltával azonban ismét egy mélyedésben Tivoli előtt termett, — a partizaneni csatában oly gyakorlott tábornok ily mozgások által egész San Marinoig mind az austriaiakat, mind a francziákat tévedésbe hozta. Valamint a tábornoknak a hadviselésbeni biztossága, s Roma védelmébeni éles látása csodálatot gerjesztett: úgy ezen hadjáratban is bámulandó ügyességet fejtett ki.

006 Terniben egyesült az ott állomásozó Torbés ezredessel; minden vesztesége mellett hadtöste még most is 3000 gyalog s 450 lo-

vast számlált; mégsem bizott most már az abruzziaiak fölkelésében, s már akkor is legnagyobb ellenségei voltak a népet ellene föllázító barátok és papok. Így a chiusi kapucinusok az egész vidéket föllázították ellene. A tábornok most, hogy példát mutasson, egy osztály katonaság által mind a huszonnégy barátot a táborba hozatta. Köhögve s izzadva érkeztek meg a kövér barátok, a kiket Garibaldi következő szavakkal fogadott: „Ti élesztettétek a polgári háborulángjait, ti magatokat isten szolgáinak nevezitek; az ördög szolgái vagytok.“ Végre azt paráncsolá, hogy büntetésül mindaddig a táborral fognak járni, míg ő az általuk elfogott foglyokat, fegyvereket, s lövékat ismét megkapja. Valóban, a barátok a táborral jártak öt napig. A csekély hadtest helyzete, mely Arezzónál még 2500 embert számlált — mindig rosszabb lett. Bár a francziák Orvietótól őt nem követték, de Perugiából az austriaiak nyomultak elő, s Arezzónál néhány vadászcsapat állott. A tábornoknak több főtiszt tanácsolta, hogy az osztrákokat támadja meg, s a csapatokat engedje löni, — bár Garibaldi Stadion tábornoknak Sienában,

Paumgarten tábornoknak Perugiában elfogott futáraiktól, — kiket azon tanácssal bocsáta el, hogy magukat többé megfogni ne engedjék — megtudta, hogy Stadionnak 4 gyenge zászlóalja, s Paumgartennak valamivel több volt, s Garibaldi ereje túlnyomóbb — meg akarta menteni katonáit (a mi az ő szívet jellemzi) s azért mondá: „igen szép uraim, de mit teszünk a sebesültekkel, magunkkal nem vihetjük, s ha az osztrákok kezébe jutnak, nincs számukra irgalom.“

Alig volt már 2000 embere s az ellenségtől bekerítve lévén, — a tábornok lángeszének sikerült, az osztrákok által fedett útvonalat megkerülni, Monte Lunát elérni, s az erdővel borított Metauro hegyen, (hol egykor Hannibal Nero, s Titus Livius által megsemmisített, miáltal Hannibal sorsa Olaszthonban el volt döntve) átmenni. Bár San Angelonál — Badoban — az osztrákok által megtámadtatott, de kisebb összeütközéseknél egyéb nem történt; az osztrákok ovatosan nyomultak elő. — Július hó 31-én az alig 1800 emberből álló csapat elérte San Marino köztársaság határát, itt Garibaldi csapatát következő napi parancsral oszlatá fel. —

„Mi elértük a tért, mely nekünk menhelyet ad, s mi legjobb viselettel tartozunk nagy-lelkű barátainknak. Így megfogjuk érdekelni azon tiszteletet, melyet az üldözött szerencsétlenség érdemel. Ezen percztől fogva feloldom bajtársaimat minden kötelezettségek alól s megengedem, hogy a magány életbe visszatérhessenek, de arra figyelmeztetem, hogy Olaszonnak nem szabad gyalázatban maradnia, s jobb inkább meghalni, mint egy idegennek rabszolgájává lenni.“

G. Garibaldi.

Az tudva van, hogy a San Marinoi senátus által az osztrákokkal a csapat iránt tett kapitulatiót el nem fogadta, hanem 200 emberrel s compromittált barátaival a kiket maga körül gyűjtött Genuába ment, miután kedves nejét ezen vészes menekülésben elvesztette.

A genuai községtanács Garibaldi iránti tiszteletét kijelentendő, őt 1860-ik évi april hóban genuai polgársági joggal ruházta fel. 1860-évi márczius hóban az olasz félszigeten lázadás ütött ki.

Szicilia légköre már rég tikkasztó volt, a nép rabszolgailag el volt nyomva; a boszu-

ló tör lassankint edződött meg a nép kezében. A nép különféle demonstrációk által akart enyhét nyerni a kegyetlenség ellen. A rendőrök kémkedése minden perczen növekedett.

Palermóban egyszerre az a hír terjedt el, hogy a forradalom kitörése másnapra van határozva; a lakosság sietett magát élelmi szerekkel ellátni.

A hír valósult; — másnap reggeli 5 órakor puskalövésék ébreszték fel a lakosságot, — azok mindig sűrűbben hallatszottak, utóbb sorlövésék hangzottak, s ágyúk dördültek meg.

A Palermóhoz nem messze eső Gancia kolostor, hová több felkelő menekült, volt a támadás pontja. A barátok a betörés ellen védelmezték kolostorukat, egy kapucinus a torony ablakában állva, egy kezével a vészharangot húzta, másikkal lövöldözött az ostromlókra, a királyi katonaság legyőzte a kis számú fölkelőket, három kapucinus vitéz halállal múlt ki, a többi életben lévők kötözve hurczoltattak el, a másnapot egy sem érte életben, — agyonlövették. A kolostorban két ágyú s több más fegyver volt elrejtve. A katonák a kolostor belsejét egészen össze-

rombolák, s Mária szent képét, az oltárt s könyvtárt se kimélték. — Utóbb az ostromállapot s azon parancs, hogy senkit se szabad se ki- se bebocsátani, kihirdettetvén, a város bezáratott. De azért a vidéken, különösen Montreale mellett élénk harcz folyt.

Messinában is meg volt zavarva a csend. April hó 10-én esti 9 órakor, midőn a város csendes volt, a központi börtönökből lövések hangzóttak, később minden óralláson s elő-örsökön megkezdett a tüzelés, sőt a városháznál félállított oszta-ly több sortüzet adott, az ágyú- és puskatüzelés egész éjen át tartott s utóbb a katonai csapatok is megtámadtattak. A főparancsnok másnap kihirdette, hogy ha a támadásoknak vége nem leend, a várost bombáztatni fogja. April hó 10 — 11-én éjjel egy fölkelő sem volt a városban, azon házakat, melyekből a lövések történtek, lakosaik elhagyván, azok pusztán hagyattak. — Erre az idegen konsulok a franczia konsulnál összegyűltek, s tiltakozást intéztek a parancsnoksághoz. —

A kormány eljárása szomorú következményeket vont maga után, mért az ügy bánt az országgal mint meghódított tartományyal,

a rendőri önkény, s a katonák kicsapongásai felizgatták a kedélyeket. Elfogatás elfogatást ért, ezek között testvérek is voltak, s a börtönben hónapokig kinoztattak azért, mert gyanusnak látszó testvérök volt, ki ellen vallomásokat tenni vonakodtak. Egyedül a rendőrség eljárása idézte elő az april hó 4-ki összeütkezést, hol a csapatok gyakran félelmet árultak el, mert főgondjuk csak rablásból állott, a fölkelők csatakiáltása azt hangozta vissza: „Éljen Olaszhon! éljen a bekebleztetés!”

A fölkelés mindig nagyobb tért nyert, minél nagyobb volt a katonák kegyetlensége, annál jobban növekedett a fölkelők bősége is. —

April hó 24. Carini városa rohammal vétetett be, — a fölkelők itt elsáncolták magukat, a harc 3 napig folyt. A város elfoglalása után vette a kegyetlenség kezdetét. A házak leégettettek, az emberek lemészároltattak, 2000 embert irtott ki az iszonyú öldöklés, ily szomorú sorsban részesültek San Lorenzo, és Spettacavallo városok is. — Ezen tények inkább elkeserítették, mint megijesztették a kedélyeket.

Ha a királynak ezen kegyetlenségek felől beszéltek, miket a katonák az ütközet és

győzelem után tettek, azt válaszolá: „hogy ezen szerencsétlenségekért azok felelősek, kik azt előidézték, a katonák kihágásai nem lehetnek oly nagyok, mint a fölkelőké, kik jobbagyi kötelességüket megszegték, és minden jogukat eljátszták“. A városok rombolására Siciliában azt felelte: „A siciliaiak megkímélhették volna ettől magukat, ha nyugodtan maradtak volna“.

A siciliai fölkelés új tért nyitott Garibaldinak; — Olaszhon felszabadítását megkísérteni. —

Május 3—6. ig Genuából elindult, miután Turinban, mint piemonti tábornok, és mint Nizzát képviselő kamarai tag beadta lemondását.

A siciliai fölkelésre azt mondja Garibaldi: „Szükség, hogy az olaszok előserégljenek, az elnyomás elleni harczosok számának szaporítása végett. Ő nem tanácsolta a siciliaiak fölkelését, de kötelességének tekintetti Siciliában lévő testvéreit segíteni. Harczzi jelszavunk leendő: Olaszország és Victor Emanuel“.

Garibaldi tehát mindenkép fáradozott az expeditio létrehozása végett. S a turini kormány minden felügyelete daczára május 6-án éjjel hajóján útra kelt.

Garibaldi elindulása meghatotta a sziveket; Genuától kevés távolságra gyült össze mintegy 2000 férfi; — gyönyörű tavaszi éj volt. A férfiak fegyverrel, tarisznyával és töltéstáskával mentek a tengerpartra, egy szót sem váltottak, mintha némák lettek volna, midőn a horgonyzó hajókra szálltak. Garibaldi csak később, a nyílt tengeren akart további parancsot adni, egyetlen fiát is magával vitte, őt kíséré Manin György, a velencei köztársaság elnökének fia is.

Garibaldi mintegy 1200 önkénytes és 10 ágyúval, Genua és Spezzia közt szállt tengerre; kiindulása, miután ezen expeditio ellen tiltakozások történtek, — oly ügyesen vitetett véghez, — hogy ez Garibaldi stratégiai tehetségét jellemzi. Május 4-én délután még Genua utcáin sétált, hogy így a hatóság vizsgálódásait tévútra vezethesse. —

Garibaldi annyi év ótai küzdelmeinek most remélt eredményt szerezhetni. —

Genuábani tengerre szállása után május hó 12-én Marsalában szállt partra, hol a nápolyi hajóktól élénk tüzelessel fogadtatott. Angol hajók félbeszakíták a hajók harcát, azon ürügy alatt, hogy angol-tisztek vannak a hajón, — így szerencsésen partra szállt; — épen akkor, midőn a királyi csapatok a szabad csapatokkal küzdöttek. Garibaldi a kiszálláskor négy embert vesztett. — Kiszállása megezdette a fölkelőket; — egész Siciliát lázadásba hozta. A királyi csapatok mindenhol visszavonultak, csak Messinát és Palermót tarták megszállva; — Calabriát szintén már május elején a forradalom lángja borította el. Calafimininél, mely a Trapaniból Palermóba vezető úton Trapanitól délkeletre 15 órai távolságra fekszik, élénk harc fejlődött ki. Május hó 14 a nápolyi csapatok Garibaldi haderejét megtámadták, hogy azt visszanyomhassák, Garibaldi igen jeles állást vett, balszárnyával Calafimini, jobb szárnyával megmászhatlan hegyeknél vett állást; itt várta be a megtámadást, reggeli hat órakor lövések történtek, a kir. csapatok Alcamóból rohamot akartak intézni Garibaldi ellen; ha-

nem ezeket a hegyivadászok jól talált golyói fogták fel, most Garibaldi balszárnya kanyarulatot tett, s a 17-ik ezred két századát lepte meg Catalafimi előtt egy nagy terjedelmű házban, hol a katonák rabolni akartak. Garibaldi emberei minden oldalról benyomultak a házba, az ellentállókat kardra hányták, a többieket a kiknek száma 256-ra ment — foglyul vitték. Ezalatt Garibaldi hegyi-tűzserge, egy meredek sziklán puskalövésnyire húzódott az országúton fölállított nápolyi csapatok közelébe — egész sorok hullottak el tüzelésök alatt; a megzavart nápolyiak vad futással menekültek Alca m o b a, s következő éjjel Monrealéba hátráltak. — A csatater holtakkal és sebesültekkel volt elborítva, legtöbb esett el a 17-ik ezredből, a nápolyiak vesztesége holtakban és sebesültekben 1100-ra ment, ezenkívül 17 ló, két pogyászszekér, egy zászló került a fölkelők kezébe.

— Május hó 15-én Garibaldi Alcamóig nyomult előre; itt pusztá volt minden; — azt a nápolyiak s lakosság is elhagyták, a rombolás pusztító-jelei még láthatók voltak ajtóablakokon, — Garibaldi csapatai szabad ég alatt táboroztak. Május 16-án az előcsapatok között fejlődött ki a harcz; a fölkelők ismét

16 nápolyit tettek fogolylyá, ezek kivallották, hogy a monrealei csapatok legnagyobb részében vannak — hogy a Palermóból várt segélyek elmaradtak, a katonaság erejét a fáradság s koplalás kimerítette, hozzájárult még azon baj is, hogy a Palermo és Trapani út melletti városok s helységek lakossága mind elhagyta lakát vagyonával s élelmi szerezével, s a hegyek közé menekült. A sereget tehát Palermóból, mi sok nehézséggel járt, kellett élelmezni, azon kívül Martineótól Palermóig kisebb nagyobb fölkelő csapatok barangoltak, így az élelmi szerek szállításához erősebb fedezet szükségeltetett.

Garibaldi most Palermo bevételéhez készült. — Palermo a város nevérol keresztelt öböl háttérében fekszik, az Oseto parti folyam beszakadásánál. Az óvárost bástyákkal ellátott kőfal veszi körül, az új város az erődítési műveken kívül fekszik s egészen a monrealei országútig nyulik ki. Palermo sajátképeni védműveit a kikötő védművei képezik, ezek közül az ugynevezett Lucio erőd a nagy kikötő legszélső pontján fekszik; minden erődök között legerősebb egy négyszegű erőd, mely legjobban fel van fegyverezve.

Castallameván át a csapatok összeköttetése a tengerrel és a kikötővel biztosítva van. —

Garibaldi május hó 27-én termelt Palermo előtt, a lakosság (180,000) rögtön fegyvert fogott, s Lanzát a főparancsnokot a városból visszavonulni kényszerítette. Garibaldi 27-én reggeli 4 órakor intézte az első támadást Palermo ellen, a porta Santa-, porta San Antonino- s a porta di termini kapuknál, és pedig a déli részen, hol Lanza tábornok már máj. hó 16-a óta éjjel nappal folytonos erődítési műveket építtetett. — A kir. csapatok a kétségbeesés erélyességével védelmezték magukat, s ha Palermo lakossága segélyre nem jó, a roham talán sikertelen marad; azonban fél hétkor Garibaldi emberei elfoglalták a városházát, s ő annak környezetét megerősítettén, befészkelé oda magát tisztjeivel s környezetével. Ágyúörgés és puskaropogás mellett — elterjedt a fölkelés az egész városban, a nápolyiak hat órakor kezdék a fellellegvárból és a nápolyi hajókról a várost bombázní, mely már mint mondatott $\frac{1}{2}$ 7 kor Garibaldi hatalmában volt, 10 órakor több helyen lángokba borultak a házak, a porta Magueda melletti ütég ellen új támadást kísértenek meg, a fellellegvárból golyózápor hull a város-

ra, egyik ház a másik után omlik össze; az összeomlás iszonyú porfelleget szül. A pompás bankpalota fedelét a bombák sodorgatták le, — az egyházak s zárdák harangjainak iszonyu zúgása hirdették a nagy vészt. Az idegen hadihajók vonalán túlmentek a kikötőtől azon hajók, melyeknek fedélzetére sok család menekült, 9 órakor csillapodott a bombázás. A harc rettenetes véres volt. A toledo-utczát halottak boríták el, — a vér bokáig ért; nők, fiatal leányok fejszéssel, kaszával, lándzsával, s szuronyokkal rohantak a kir. csapatokra, s házról-házra küzdöttek ezekkel. Hat órai elkéseredett csata után parlamenti-roztak az ellenfelek egymással; -- most egyszerre mintha a halál kifáradt volna működésében — két órai szünet állt be; de ezután annál borzasztóbban pusztított, a csata dühösebben s vérengzőbben folyt; — utóbb a kir. csapatok vad rendetlenségben vonultak vissza; a kir. palota lángba borult, — azt a nép, miután a csapatok abból kivonultak — felgyújtá, — így Palermo a fölkelők hatalmába esett. —

Midőn még a harc véresen folyt, az idegen konsulok közbelépése 6 órai fegyverszünetet hozott létre, ennek elteltével a bombá-

zást meg akarták ujítani, de az angol hajórajparancsnok közbevetette magát azon kijelentéssel, hogy a harczot már nem lehet újra kezdeni, mert a Palermo elvesztése iránti kérdés már eldöntetett. Lanza tábornok erre Garibalditól a fegyverszünet meghosszabbítását kérte, — melyet Garibaldi megadott; — azután rögtön tudósítást küldött Nápolyba, annak megérkeztéig pedig alkudozások nyitattak meg a kapitulációra nézve. Letizia tábornok azonban azon parancsot hozta magával a királytól Lanza számára, „hogy Garibaldival ne ereszkedjek alkudozásba, inkább rombolja szét az egész várost“ de Letizia ismét új kapituláció-feltételekkel küldetett vissza a királyhoz. —

Lanza tábornok a kapitulációbeli alkudozásoknál kiemelte, mikép azon állomások, melyeket csapatai elfoglálnak, a harcz folytathatóságát lehetségessé teszik; valamint, hogy a tengeri erődök élelmezése is lehetséges; mert az nem akadályozható, ezen okból joggal igényelheti, hogy csapataival fegyveresen, s minden katonai tisztességgel vonulhasson Nápolyba vagy Messinába.

Erre Garibaldi igen őszintén válaszolt, mondván: „ő oly czél elérésére törekszik, mely Olaszhon egyesítéséből áll, — ezt ő csak most kezdte meg, s ő a harcok előestéjén kivételes állapotban van; ő a kir. csapatok bátorságát teljesen méltányolja, miután azonban neki mindennek előtt fegyverre van szüksége, tehát ez okból a kir. csapatokat sem Nápolyba sem Messinába nem eresztheti; mivel ezáltal e városok védelmezőinek száma szaporodnék.“ —

A kapituláció végre június 6-án megkötöttet, ennek megkötése végett előbb találkozás volt Garibaldi és a nápolyi tábornokok között, egy Hannibal nevű angol hajón. Garibaldi piemonti egyenruhában alkudozott az angol-hajón. A kapituláció abból állott, hogy Garibaldi a nápolyi hadseregnek haditisztességgel való szabad kivonulást enged Palermóból, azt is megengedvén nekik, hogy hadiszereiket a kir. hajórajra szállítsák. —

Június 6-án 18000 nápolyi katona hagyta oda állomását fegyvereivel együtt s a Molon táborozott, hogy haladéktalanul hajóra szálljon. — Palermo kiürítése június hó 17-dikén befejeztetett. —

A nápolyiak vesztesége itt tetemes, napokint több mint 600 sebesült szállítottott hajóra.

Palermóban körülbelül 300 ház égett le, — több mint 500 fegyvertelen nép lett a lángok martalékává, vagy temettetett el a házak romjai alatt. —

Garibaldi, — kit győzhetetlen hősnek — neveznek az olaszok, a nép által diktátornak kiáltatott ki. Ő a fegyverszünetet arra használta fel, hogy rendes kormányt alakítson. A miniszterium most már megalakult, Palermo város és tartomány számára kormányzó neveztetett ki, nemzetőrség állítottott fel, nemzeti aláírás nyittatott a hadiköltségek fedezésére, s több erélyes rendszabály alkalmaztatott. —

Ezután Garibaldi új hadosztályt szervezett, s annak Türr ezredes neveztetett ki vezérévé. —

Türr István, Garibaldi barátja s első hadsegéde, született Baján 1825-ik évben; atyja kereskedő volt, s fia nevelésére sokat áldozott; — 1841-ik évben elveszté atyját — annak helyét egy gondnok pótolta, ez s nagynénje őt a kapuczinus szerzetbe akarták léptetni, de nem volt kedve papi-öltönyt

felvenni. 1842-ik évben a Pécselt állomásozó 52. sz. főherczeg Ferencz Károly gyalog-ezredhez közvitéznek állott be, — szép termete végett az ezredesnek megtetszett; ez őt a Milanóban fekvő granátos-osztályhoz küldötte. — Ugyanezen zászlóaljnál volt Damjanits is a Bukovina-osztályban. 1844-én évben Türr tizedes lett. — itt mindenki kedvelte őt, midőn 1848-ik évi márczius hó 19-ik a forradalom Olaszhont elborította, Türr vitézül küzdött, s novemb. 16. hadnagynak neveztetett ki. Első kitüntetése alkalmával kedvese, a ki olasz nő volt, ily szavakkal fogadta őt: „forrón és igazán szerettelek Stefano, hanem többé nem szeretlek; mert ellenünk harczolsz“. Hadnagyi előléptetésével kedvesének örömet hitt szerezni, gondolta szerelmét felébresztendi; — de a leány most is így fogadta „minél nagyobb rangra lépsz, annál nagyobb ellenséget látok benned“. 1849-ik évi január hó 14-én kedvesének szeme láttára evedzett át a Ticino folyón. 1849-dikben a novárai csata végetvetett a forradalomnak, Türr István Piemontba ment, itt nem sok kilátása volt; — Casati ur kieszközölte, hogy az angol-seregbe mint kapitány léphe-

tett; s ő Indiába küldetett, hol a csatamezőn alezredessé lett. Midőn 1853-ik évben a nyugoti hatalmak a török segítségére seregeket küldöttek, Türr mint angol-ezredes Sebastopolhoz rendeltetett, innen pedig Bukarestbe, hogy itt nyergeket és lószerszámokat vásároljon, itt állomásozott épen a főherczeg Károly 52-ik sz. gyalog-ezred, hol Türr István szolgált, őt itt megismerték s elfogták. A hadi törvényszék az ellenséghezi szökés vétké miatt halálra ítélte, mely ítélet az angol királynő közbenjárására az osztrák birodalombóli számüzetésre lőn változtatva, s ő Angolhonba küldetett. 1859-ik évben ismét piemonti szolgálatba lépett, a mostani siciliai hadjáratban mint Garibaldi első hadsegéde tüntette ki magát, utóbb Ninó Bixióval együtt dandár-parancsnokló tábornokká nevezetett ki.

Garibaldi a szervezést Siciliában ernyedetlenül folytatta. Palermóban a 110 tagból álló régi polgártanács helyre állittatott. A kir. csapatok által tett bombázásalatti kár 20 millió unciára rúg, egy uncia 3 frtot tesz, az állam a károkat, melyek szakértők által megbecsültettek, ha képes leend, kárpótolni fogja. A városnegyedekben segélyző bizottmányok alakultak,

a szükölködők segélyezése végett; Palermo magához kezde jönni. —

Partenico községtanácsa Alcamo és Monreale között elhatározta, hogy az eddigi del Carmine tér „Garibaldi tér“-nek neveztesse, s azon a szabadtérnek egy szobor emeltesse. Garibaldi a községtanács hozzá intézett feliratára következőleg válaszolt: „Palermo jú n. 4. 1860.“

„Uraim! Olvastam a községtanács határozatát, melyet hozzám június 2-án intézett, s látom abból, hogy a partenicoi község engem szoborral akar megtisztelni. Midőn önöknek ezen figyelmeért köszönetet mondok, kötelezve érzem magamat önöket arra emlékeztetni, hogy azért jöttem Sziciliába, mikép háborút folytassak, és így semmi olykiadás, mely nem ezen célból történik, nem okozhat nekem örömet. Mondjanak le önök azért a szobor-állítás eszméjéről, és fordítsák e pénzt fegyver- és lőszervásárlásra. Ekkép vegyenek részt az olasz-egység támogatásában, amiért küzdök, mert ez által önök a legnagyobb emlékoszlop fölállításában vesznek részt.“

Garibaldi, diktátor.

Garibaldi június hó 21-én Palermóban haditanácsot tartott. Részt vettek benne Medici, Bixio, Türr és Orsini. Egyhangúlag azon véleményen voltak, hogy az összes fölkelő csapatok öszpontosíttassanak, s Messina ellen nyomuljanak, e mozgalom 28-án meg is kezdetett.

Siciliában az alsóosztály, minden jól öltözött embert, excellenciás czimmal illetett, s tiszteletüket kézcsokkal bizonyíták be a bérlők földesuraik irányában. Garibaldi érzében ily rendeletet bocsátott ki.

„Tekintetbe véve, miképegy szabad néphez az illik, hogy minden oly szokást eltöröljön, mely a rabszolgaság idejére emlékeztet, rendelem:

1. Az excellenciás czim személykülönbség nélkül eltöröltetik.

2. A kézcsokolás általi hódolatkifejezés eltiltatik.“ —

A varázs, mit Garibaldi az olaszokra gyakorol, oly nagy, hogy a nép sérthetlenségnek tartja őt, meg van győződve, hogy vállalata sikerülni fog.

Garibaldi már 19-ik júniusban erős kémjáratot rendelt el Messina ellen, és a kiküldött hadoszlop Polizzig nyomult elő.

A nápolyi sereg igen lehangoltatott, ezek szerint a szökések oly nagyok, hogy egy napon egész század fegyverestül, tisztjeikkel együtt az előörsi állomásról Garibaldihoz szökött.

A monarchisták kívánták Siciliában — a Szardiniába való bekebelezést, de Garibaldi, ki nek főtörekvése az olasz egységet létrehozni, kijelentette, hogy a bekebelezés most még elsietett dolog lenne, mert, ugymond Garibaldi, ő azért jött ide, hogy Olaszországért harczoljon, s nem Siciliáért, és mindaddig, míg Olaszország nem leend egészen szabad, az ügyet Olaszhon egy részében nem szabad kivivottnak tekinteni. A szétszaggatott, s elnyomott részeket összeforrasztani, s azokat oly állapotba hozni, hogy az egységes és szabad Olaszországot megalapithassák, ez azon czél, melyet ő magának kitűzött, mert ha egyedül Sicilia bekebelezéséről leend szó, akkor az utasításoknak nem tőle, hanem más-honnan kell jönni, s akkor ő kényszerítve leend a részvételtől tartózkodni, s visszavonulni. — A bekebelezés tehát elhalasztatott. —

Garibaldi ernyedetlenül törekszik azon hivatásnak, melyre hivatva van, megfelelni, — ekkép felhivta a polgárokat egy ren-

deletében, hogy a haza és szabadság érdekében tegyenek áldozatot, s az összeírást végrehajtatni rendelte; továbbá a sziget benső biztosságának megszilárdítására a háboru idejére minden kerületi főhelyen egy elnökből, négy bíróból, egy államügyészből és egy titkárból álló helyi-bizottságot nevezett ki, mely egyes polgárok veszteségei felett a katonai törvények, és az 1849-iki május 15-eig érvényben állott törvények szerint fog itélni. —

Milazzoi csata.

Garibaldi július hó 18-án hagyta el Palermot, s 19-én a Meri melletti táborba jött, hol már két nap óta folyt a csata.

Alig ért ide, Medici hadteste felettszemlét tartott, — hol szünni nem akaró lelkesedéssel fogadtatott.

Másnapra volt határozva a napolyiaknak Milazzóboli megtámadása. Garibaldi következőleg állítá fel seregét.

Malachini a balszárnyon állt; Medici és Coenz a tömben parancsnokoltak. A jobbszárnyra csak néhány század volt rendelve,

Milazzoii ütközet.

DE BALLAGI GEZA

leginkább a tömbnek s a balszárnyak az el-
lepés elleni védelme végett.

Garibaldi úgy hitte, hogy a tömben fog a
csata leghevesebben folyni, azért itt vett állást.

A balszárny kezdte meg a tüzelést Meri
és Milazzo fele utján, utóbb rábukkantak
a nádasba huzódott nápolyi előörsökre. A
jobbszárny a nápolyiakat a házból üzte ki,
hová magukat elrejték, — félórai puskatüze-
lés után a nápolyiak mind a tömb, mind a
balszárny által állásukból kiverettek. —

De most Bosco 6000 embert állított az
500—600 támadó ellenében, kiknek erre
visszavonulniok kellett. Garibaldi most se-
gélyért küldött, annak megérkezte után meg-
támadta az ellent a nádasban s fűgefák mö-
gött, hová magát elrejté, s habár emberei nem
igen használhatták szuronyaikat, lelkesedet-
ten s hevesen küzdének.

Medici lovát egy golyó találta. Cozenz
nyakát szintén egy fáradt golyó érte és föld-
re rogyott, de mindjárt fölemelkedett, s kiál-
tott „éljen Olaszország!“ Sebe nem volt
veszélyes.

Most Garibaldi, néhány genuai vadász
és guid élére állt, hogy a nápolyiakat előlről
a szárnyon támadja meg, s azok visszavo-

nulását akadályozhassa, — de azt ki nem vihette, mert egy ágyúteleppel fogadtatott. Missori és Stradella kapitány mintegy 50 emberrel előre nyomult. Garibaldi most rohamot vezényelt, de 20 lépésről kartács-záporral fogadtatott, ez borzasztó pusztítást tön, alig maradt 5, 6 ember talpon. Garibaldi kengyelét s eszmája talpát egy ágyúgolyó elvitte, megsebesült lova megbokrosodott s tova futott. Breda őrnagy és trombitásai megsebesültek, Garibaldi meggyőződött, hogy a pusztító telepet előlről elfoglalni lehetetlen, Donenne ezredesnek a nádas kitisztítását hagyta meg, Missori és Stradellának pedig parancsolta, hogy a nádason túli falat mászszák meg, s a telepet innen foglalják el; a telep most újra okádta a golyót; néhányat elsodrott; — de azok azért a nápolyiaktól elfoglalták az öldöklő ágyukat; erre a gyalogság sora megnyílt, egy lovas csapat kísérté meg az ágyúk visszafoglalását. Donenne ezredes emberei szétfutnak, de őket jobbra a fűgefák, balra a falak tartják fel, a lovasság viharként tör előre, de a siciliaiak lélekjelenlétüket visszanyervén, mindkét oldalról tüzeléssel fogadják. A nápolyi vezető most hátrálni akar, de Garibaldi, Missori,

Stradella, s még mintegy hat ember utját állja, — a tábornok megragadja lovát kantárát e szavakkal: „adja meg ön magát“ de ez kardesapással válaszol Garibaldira, ez a vágást felfogja, és a tiszt földre hull. De most Garibaldira négy kard emelkedik. Ő a támadók egyikét megsebesíti; — mialatt Missori a másik kettőt, s a harmadiknak lovát három revolver-lövessel földre teríti. Most Garibaldi összeszedi embereit, az ötven lovas közül az el nem esetteket elfogja, majd szuronnyal rohamot intéz a nápolyiakra s a szoldos svajcziakra; az elsők szétfutnak; a svajcziak egy ideig küzdenek. — Agyőzelem ismét Garibaldi kezébe esett, most mindenki Milazzóba siet, hol az erőd ágyúi a golyókat okádják. — A Milazzó félsziget közelében horgonyozó „Tüköri“ hadihajó fedezetéről e perczen Garibaldi kezdi a csatát vezényleni. — Az erődből most segílyt küldöttek, de Garibaldi hatvanfontos ágyúi golyókat szór rájuk, nem igen sokszor kellett löni; — a nápolyiak nem akartak sokáig célpon-tul szolgálni, erejük szerint elhordták magukat. Most az erőd és a Tüköri fregát közt váltogatják a golyókat; — Garibaldi Milazzóba siet, a nápolyiak házról házra üzetnek az erőd

felé, egy óra mulva a puskák működése is megszűnik. —

A város szomorú képet tárt fel; — az utcák holtak- és sebesültekkel voltak fedve, a francia-konsul háza, mint valamely kórház, haldoklókkal volt tömve. Cozenz is a sebesültek között feküdt.

Garibaldi az egyház előcsarnokában volt, őt táborokara környezte, a fáradság által kimerülve, fejét egy szék támlájára hajtván, aludt, vacsorája volt egy darab kenyér s egy korsó viz. —

DE BALLAGI GEZA

Alpesi vadász. Türr ezredes. Garibaldi. Bixio ezredes. Sicilii gyalog.
Testőr. Lovas. Toskanai önkéntes. Carini ezredes.

Garibáldi nótája.

Nekem az még nem boldogság,
 Hogy szabad lett O l a s z o r s z á g ;
 Nem kell nekem a boldogság,
 Mig nem szabad egész világ.

Mig csak egyetlenegy nemzet.
 Van, a mely rabságban szenved:
 Harczra szítom s hőse leszek, —
 Élethalálban részt veszek!

— Oh mily csodás szent ígélet!
 Velem tart egész természet;
 És az egész emberiség
 Az én szívemmel érez, ég.

— Oh és minden vallásbéli
 Üdvét csak én bennem leli:
 Szabadságban boldogulván
 Együtt keresztény és pogány.

A vészfelhők kínálkoznak,
Hogy énvelem csatlakoznak,
A mennykövek, a villámok, —
S kérnek a vad oroszlánok.

Büszkék lesznek, hogyha majd én
Vezérelm a vér mezején;
Oda rontanak szilajon
Ahoval én parancsolom.

— A rózsák, mond, tövisemet
Szuronyá nevelm neked;
S áldást illatoz hozzája
A világ minden rózsája.

A cserfa, mond, ágaimtt
Szeretném mint hős károkat
Nővesztetni, terjesztetni,
És számodra lemetszeni...

... Nem kell nekem a vészfelhő,
Sem a villám, sem a mennykő,
Sem hős karrá vált cser ága,
Sem a rózsák szuronyzála.

Nem kellenek oroszlánok,
Csak szelid hű honleányok,

Csak honszerető hős fiúk,
Igy vívunk közös koszorút.

Csak kitartó nagy akarat,
Ez, a mi véggyőzelmet ad;
Csak a nép szíve kell nekem,
Ez az él a fegyveremen.

A nép legóriásb tenger,
Egyegy hullám minden ember;
Én vagyok rajt a tengerész
Haragom a tengerivész.

Nincs nagyobb erő, hatalom:
Mintha a nép együtt vagyom;
És ha vészben együve-tart,
Nem képzelhetsz nagyobb vihart.

Hát-még ha egymást segíti,
Egy szent célra lelkesíti,
Egymást szereti, becsüli:
— A zsarnokok torát üli.

S — világ sorsa ha oda ér:
Mint a mindennapi kenyér,
Mint a tiszta levegőég
Mely által lélekzünk mindég:

Olyan lesz a szent szabadság,
Akkor jön el a boldogság;
Eljön az Isten országa,
A nemzetek mennyországa.

Akkor! Akkor üdvezülök,
Szívesen kardomba dülök,
Vagy inkább szívesen élek:
Hiszek, szeretek, reménylek!

— Kardom a templomba viszem!
Isten anyja mellé teszem!
S imádságom zeng körülte:
Ő a Jézus-Krisztust szülte.

Kardom meg a szabadságot,
A legnagyobb boldogságot:
Mindakettő szülő anya, — —
A világ gyöngye, aranya!

Igy, kardomnak; azt hiszem, még
Majd ünnepet szentel a nép:
Ünnepet a szabadságnak,
Ünnepét egész világnak.

Lisznyai Kálmán.

Garibaldi esküje Tüköri sirjánál.

Hová hová mehet ama kisded sereg?
 A dob indulóra, jaj de tompán pereg.
 A trombita hangja nem harezra hívó hang,
 Oly szomoruan szóll, mint a lélekharang.
 Halál hattyu dala, — s a sir zenéje ez,
 Az a gyász koporsó, egy hős magyart fedez.
 Könyvelt szemecimmel akármerre nézek,
 Mogorvák és búsak, mind, — mind a vitézek
 Tüköri ezredest — kedves hazánkfiát,
 A ki Palermónál talált dicső halált;
 Ki nevét és tettét vérével jegyzé be,
 A hír és dicsőség, történetkönyvébe;
 Ki a szabadságért küzdött és esett el:
 A végutra viszik, végső tisztelettel.
 S mielőtt letennék a sir fenekére, —
 Így szól és esküszik a csapat vezére:
 „Szabadság hősei! hontalan magyarok!!
 Büszke lehetek én reátok, — s az vagyok.
 Köszönöm azt, kogy a derék magyar nemzet
 Számüzött fiai, — velünk fognak kezét, —
 Ez elvérzett dicső bajnok sirja szélén,
 Hitemre s üdvömre, — ime esküszöm én, —
 Hogy a kedves magyar haza védelmére:
 Épen így fog folyni a hű olasz vére.
 Legyen hát testvérek! e közös jelszavunk:
 Vagy szabadok leszünk, — vagy mind együtt halunk.

Garibaldi esküje Tüköri sirjánál.

Hogy szabadok leszünk — vagy mind együtt halunk;
 Legyen hát testvéreim! a közös jeliszavunk;
 Épen így fog fölvenni a hű olasz vére.
 Hogy a kedves magyar hazs védelmére;
 Hittam a üdvömré — imé esküszöm én —
 Én elvérezett dísz bajnok sirja szélén,
 Számítottam láni — velem fogynak kezem —
 Közöndöm azt, hogy a derek magyar nemzet
 Búszko lehetek én restek — s az vagyok
 Szabadság híveim! hontalan magyarok!!
 Így szól és esküszik a csapat végre:
 S mielőtt letennék a szíjhegyre —
 A véguttra viszik végső tiszteltetel.
 Ki a szabadságért küzdött és esett el;
 A hír és dicsőség, történelmi nyelve;
 Ki nevét és leltét vértől jegyzé be,
 A ki Palermónál talált dícső halált;
 Tüköri erődést — kedves hazánkért,
 Mogyorvák és búszkainak — mind a vitézek
 Könyvelt szemérmével skárményre nézek.
 Az a gyász koporsó, egy hős magyarat feksz
 Halál hattyú dala, — s a sir zengő ex.
 Oly szomorúan száll, mint a félekharang.
 A trombita hangja nem harcsa hívó hang,
 A dob indultára, jaj de tompán bereg.
 Hová hová mehet ama kishal szereg?

